

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Халиков А. Должностные насильственные преступления, совершаемые в правоохранительной сфере: характеристика, психология, методика расследования. М.: Волтерс Клувер, 2011. 544 с.
2. Кузьменко Н. Периодизация этапов в методике расследования преступлений. Методика расследования преступлений (общие положения): матер. научн.-практ. конф. М., 1976. С. 114–116.
3. Ищенко Е. Первоначальный этап расследования как основа доказательственной деятельности по уголовному делу. Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам. Красноярск, 1985. 118–127 с.
4. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.
5. Россинская Е. Криминалистика. Вопросы и ответы: учебное пособие для вузов. М.: Юнити-Дана, 1999. 351 с.
6. Белкин Р. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 408 с.
7. Криминалистика: учебник / В. Агафонов, Н. Бурнашев, В. Газизов и др.; под ред. А. Филиппова. М.: Высш. образование, 2008. 441 с.
8. Криминалистическая методика (Методика расследования преступлений в сфере экономики, взяточничества и компьютерных преступлений) / В. Абаканова, А. Беляков, Н. Данилова и др.; под ред. О. Коршуновой, А. Степанова. Т. 3. СПб.: Юрид. центр «Пресс», 2004. 571 с.

УДК 343.98

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

ON CERTAIN ASPECTS OF JUDICIAL CONTROL IN CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

Войтович Є.М.,

*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права та правосуддя**Запорізького національного університету*

У статті розглянуто особливості змін до чинного законодавства України з погляду контрольних функцій суду. Зокрема, охарактеризовано останні зміни з погляду теорії кримінального процесуального права, піддано критиці покладення на слідчого суддю невластивих йому функцій. Запропоновано напрями подальших теоретичних досліджень та практичних змін.

Ключові слова: кримінальний процес, судовий контроль, оскарження дій, бездіяльності, оскарження рішень, реформування, інститут кримінального переслідування, судова система.

В статье рассмотрены особенности изменений законодательного урегулирования института судебного контроля в уголовном процессе Украины. В частности, охарактеризованы последние изменения с точки зрения теории уголовного процессуального права, критикуется возложение на следственного судью несвойственных ему функций. Предложены направления дальнейших теоретических исследований и практических изменений.

Ключевые слова: уголовный процесс, судебный контроль, обжалование действий, бездействия, обжалование решений, реформирование, институт уголовного преследования, судебная система.

In the article considered the peculiarities of changes in the legislative regulation of the institution of judicial control in the criminal process of Ukraine. In particular, characterized the latest changes in the context of the theory of criminal procedural law, and criticized the functions which are placed on investigating judge. Also proposed the directions for further theoretical research and practical changes.

Key words: criminal process, judicial control, appeal of actions, inaction, appeal of decisions, reforming, institute, criminal prosecution, judicial system.

Постановка проблеми. Сучасне судочинство України перебуває в черговій стадії реформування. Державою задекларовано, що судова реформа повинна не лише зводитися до вдосконалення діяльності суддів та судів, а в широкому розумінні сприяти створенню умов для посилення захисту прав та свобод людини і громадянина. Варто також зазначити, що одним із завдань судової реформи є спрощення доступу громадян до правосуддя. Серед найважливіших кроків цього реформування, безумовно, можна назвати структурне реформування системи: ліквідацію вищих спеціалізованих судів, створення касаційних судів у складі Верховного Суду України. Змінено порядок набору кандидатів на посади суддів, запроваджено процедури кваліфікаційного оцінювання суддів, які вже обіймають відповідні посади, визначено новий порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності Вищою радою правосуддя. Ці зміни сталися в результаті набрання чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції від 2 червня 2016 р. (останні зміни – 16 грудня 2017 р.) [1].

Однак, окрім структурного реформування, змінюються й правила, за якими має відправлятися судочинство.

Так, 15 грудня 2017 р. набрав чинності Закон України № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 р., який виклав у новій редакції Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України [2]. Безумовно, наведене безпосередньо стосується і сфери кримінального судочинства, оскільки інститут кримінальної відповідальності є найтяжчим видом юридичної відповідальності і полягає в застосуванні до особи, яка вчинила злочин, державного примусу у формі покарання. Зазнає змін кримінальне процесуальне законодавство. Так, з ухвалення 13 квітня 2012 р. дотепер до Кримінального процесуального кодексу України зміни вносилися 53 рази [3], зокрема, деякі навіть до моменту набрання чинності цим нормативним актом 20 листопада 2012 р. Певних змін зазнає також інститут судового контролю, який фактично запроваджено ще під час дії Кримінально-процесуального кодексу України, а саме Законом «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р. № 2533-III, який і є предметом дослідження в даній роботі. Проте ніхто не змінював завдання кримінального провадження, викладені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу

України, які втілюють конституційні засади прав та свобод громадянина, виконанням яких слугує судовий контроль.

У чинному процесуальному законі контрольна функція суду прямо зазначена в нормативному документі, а не в доктрині права. Отже, полеміка, яка раніше точилася щодо наявності контрольних функцій суду на стадії досудового слідства (наразі – досудового розслідування) або їх відсутності, актуальна зараз лише щодо юридичної сутності цього інституту, його суб'єктів, меж, можливостей і механізмів.

Вищезазначеним зумовлено актуальність теми дослідження. Адже зміст процесуальних норм, з одного боку, має втілювати норми Конституції України та чинних міжнародних актів, які ратифіковано Україною, а з іншого боку, має відповідати вимогам сьогодення з метою досягнення розумного балансу між інтересами держави (суспільства) та законними правами й інтересами громадян, що в широкому розумінні є справедливістю. За таких обставин діяльність суду на стадіях кримінального процесу, які передують судовому розгляду справи, є необхідною передумовою дотримання законності.

Стан опрацювання. Питанням судового контролю та досліджень окремих його елементів приділяли увагу вітчизняні та російські науковці: Н.М. Ахтирська, В.М. Горшенєв, М.М. Куцин, В.А. Лазарева, Л.М. Лобойко, В.Т. Маларенко, І.Л. Петрухін, А.Р. Туманянц, Д.О. Філін, Н.М. Чепурнова, І.Б. Шахов, О.Г. Шило й інші.

Метою статті є характеристика змін законодавчого врегулювання інституту судового контролю, їх закріплення в чинному законодавстві України, недоліки законодавчого регулювання цього інституту, перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу. У попередніх роботах автором запропоновано таке визначення судового контролю в кримінальному процесі України: безпосередня перевірка слідчим суддею законності та обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності посадових осіб сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

У даній роботі пропонується розкрити особливості законодавчого врегулювання цього інституту, визначити недоліки такого врегулювання, запропонувати можливі зміни зазначеного інституту.

У попередніх автор пропонує визначити предмет судового контролю як дотримання прав та законних інтересів осіб, які є учасниками кримінального провадження, з боку органів досудового розслідування; визначено, що він відбувається в таких формах: 1) перевірка слідчим суддею підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які передбачені гл. 10 р. II Кримінального процесуального кодексу України; 2) розгляд слідчим суддею скарг учасників кримінального провадження на дії, бездіяльність слідчого або прокурора у визначених законом випадках; 3) власна ініціатива слідчого судді з перевірки дотримання прав людини.

Зазначена класифікація ґрунтується безпосередньо на вимогах Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України – насамперед на приписах п. 18 ч. 1 ст. 3, а саме на визначенні, яке містить обсяг обов'язків слідчого судді та механізм визначення осіб, які обіймають таку посаду: «слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 цього Кодексу, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається збором суддів зі складу суддів цього суду» [3; 1].

Варто звернути увагу на Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу ад-

міністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII (далі – Закон № 2147), який набрав чинності 16 березня 2018 р. Цей нормативний акт, зокрема, вніс значні зміни до повноважень слідчих суддів, що, у свою чергу, відобразилося на змісті інституту судового контролю. Ці зміни є щонайменше дискусійними.

Так, законодавець значно змінив підсудність слідчим суддям питань про забезпечення заходів кримінального провадження: всі клопотання слідчих або прокурорів із цих питань розглядаються лише тим слідчим суддею, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування як юридична особа (ч. 1 ст. 132 КПК України). Така правова конструкція законодавця здається дивною з огляду на нижчезазначене. У ст. 80 Цивільного кодексу України визначено, що юридична особа – це «організація, створена та зареєстрована у встановленому законом порядку» [4]. Таким законом є Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [5]. Цей нормативний акт визначає обов'язковість реєстрації юридичних осіб в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань із присвоєнням унікального коду, з обліком у фіскальних і статистичних органах тощо. Цивільний кодекс України та доктрина права зазначають також інші обов'язкові якості, притаманні юридичній особі, – статут (положення), печатка, розрахунковий рахунок, правоздатність, дієздатність, місцезнаходження тощо. Однак зазначене прямо суперечить визначенню органу досудового розслідування, яке закріплено в ч. 1 ст. 38 КПК України, адже це «слідчі підрозділи» відповідних державних міністерств та відомств. Вони можуть бути різного рівня і називатися управліннями, департаментами, відділами, відділеннями тощо залежно від штатного розпису та структури відповідного утворення. Однак вони залишаються лише структурною частиною окремої державної установи; статусу самостійної юридичної особи із властивостями, на які вказано вище, зараз не має жоден зі слідчих підрозділів, які діють у відповідних міністерствах та відомствах України, отже, юридичною особою жоден орган досудового розслідування не є.

Тільки ця обставина сама собою унеможливує застосування заходів забезпечення кримінального провадження в Україні.

Є інші зауваження, наприклад, встановлені випадки, коли місцезнаходження органу досудового розслідування не збігається з місцем його реєстрації як юридичної особи (ч. 2 ст. 132 КПК України). Навіть якщо залишити поза увагою вищезазначені аргументи на користь того, що слідчий підрозділ не може бути юридичною особою, варто замислитися. Адже цією нормою носія функції судового контролю – слідчого судді – зобов'язують внести клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до відповідного слідчого судді.

Відповідно до вимог кримінального процесуального закону, обшук є слідчою дією і до заходів забезпечення кримінального провадження не віднесений. Однак законодавство через вищезгадані причини також унеможливує законне отримання дозволу слідчого судді на таку дію через вимогу ст. 234 КПК України звертатися із клопотанням про проведення обшуку за місцем реєстрації органу досудового розслідування саме як юридичної особи. Звужено й дискретні повноваження слідчого судді – висуненням імперативної вимоги щодо відмови в наданні дозволу на проведення обшуку в окремих випадках.

Закон № 2147 покладає на слідчих суддів також функцію, яка жодним чином не стосується предмета їхньої діяльності – судового контролю. Йдеться про розгляд питань про призначення будь-яких експертів під час досудового розслідування кримінальних проваджень, а також про

питання продовження строків досудового розслідування в провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. Зрозуміти, як вирішення питання про призначення експертизи або про відмову в такому призначенні, про коло питань, які будуть вирішені експертом (експертами), про визначення особи або установи, якій необхідно доручити таку експертизу, може вплинути на законні права й інтереси учасників кримінального провадження, неможливо ані з тексту Закону № 2147, ані з пояснювальної записки до нього. Більше того, значна кількість експертиз призначається та проводиться в кримінальних провадженнях, де нікому не повідомлено про підозру і відсутня потерпіла особа – наприклад, у провадженнях, які порушено за фактом ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів, тобто потенційно відсутні особи зі власними правами й інтересами. Такі самі зауваження стосуються питань продовження строків досудового розслідування в провадженнях, де нікому не повідомлено про підозру. Потенційна наявність потерпілої особи та наявність у останньої законних інтересів, навпаки, ставить під сумнів саму можливість обмеження строків розслідування та можливість закриття провадження лише у формальному випадку спливу строку – адже порушені права потерпілої особи в такому разі аж ніяк не поновлюються, і законні інтереси не захищаються.

Варто також звернути увагу на вказівки ч. 4 ст. 2951 КПК України, якою доповнено Кодекс Законом № 2147. Ця норма встановлює підставу для відмови слідчим суддею в задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування в кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру. І такою підставою – як не дивно – є поєднання двох обставин. Ці обставини: протиправність та необґрунтованість клопотання слідчого або прокурора. Оцінити таку новину досить важко, адже протиправне, однак обґрунтоване клопотання, відповідно до цієї норми, підлягає задоволенню,

як і не протиправне, однак необґрунтоване. До речі, жоден нормативний акт не роз'яснює зміст поняття «протиправність» клопотання слідчого або прокурора. Відсутнє тлумачення такого терміна й у доктрині права.

Певним чином розширена компетенція слідчих суддів щодо розгляду скарг учасників кримінального провадження – додана можливість оскаржити відмову прокурора в задоволенні скарги на недотримання слідчим або прокурором розумних строків досудового розслідування та можливість оскаржити повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Необхідно й до цих змін поставитися критично. Абсолютно незрозумілим залишається питання про висновки слідчого судді про необґрунтованість відмови прокурора щодо скарги на недотримання слідчим або прокурором розумних строків досудового розслідування та подальшого значення цих висновків. Щодо можливості оскарження повідомлення про підозру в кримінальному провадженні варто констатувати необхідність вивчення обґрунтованості повідомлення про підозру під час розгляду такої скарги, однак це не є предметом судового контролю, а є предметом судового розгляду, що віднесено до компетенції іншого суб'єкта кримінального процесу (суду або суду присяжних) та до іншої його стадії.

Висновки. У підсумку варто констатувати наявність значних прогалин у законодавстві щодо правового регулювання контрольної діяльності суду, отже, у даній сфері потрібні подальші теоретичні розроблення та практичні зміни. Безумовно, ухвалення змін до Кримінального процесуального кодексу України вирішує деякі проблеми в цій сфері, які виявляються під час усталення слідчої та судової практики, однак лише правозастосовна практика та теоретичні розроблення в разі ухвалення таких законодавчих актів, як Закон № 2147, не повною мірою сприятимуть утвердженню законності, оскільки проблеми, які були до цих змін, мають тенденцію до поглиблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/>
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19/paran58#n58>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Цивільний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/>.
5. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.